

ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШ ЖАРАЁНИДА ТАЛАБАЛАРНИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ-ПЕДАГОГИК ОМИЛЛАРИ

Комилова Ҳилола Муроджон қизи

ФарДУ Мактабгача ва бошланғич таълим факультети талабаси

<https://doi.org.10.5281/zenodo.6727758>

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичида олий таълим соҳасидаги ислохотлар ва ушбу соҳага кириб келаётган инновациялар, уларнинг мазмуни, йўналиши ва функциялари, ушбу жараёнда талабаларда ижодкорлик, интеллектуал фаолият билан боғлиқ кўникма ва малакаларни шакллантириши зарурияти, унга хизмат қиладиган педагогик омиллар тадқиқ қилинган.

Калит сўзлар: олий таълим, инновация, талаба, замонавий мутахассис, интеллектуал фаолият, инновацион гоя, педагогик омил.

СОВРЕМЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье исследованы реформы в сфере высшего образования на новом этапе развития Узбекистана и инновации, входящие в эту сферу, их содержание, направленность и функции, креативность студентов в этом процессе, необходимость формирования умений и навыков, связанных с образовательной деятельностью, педагогические факторы, служащие ей.

Ключевые слова: высшее образование, инновация, студент, современный специалист, социальная активность, инновационная идея, педагогический фактор.

MODERN-PEDAGOGICAL FACTORS OF PREPARATION OF STUDENTS FOR EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE PROCESS OF INNOVATION DEVELOPMENT

Abstract. In the article, reforms in the field of higher education at a new stage of development of Uzbekistan and innovations entering this sphere, their content, direction and functions, creativity of students in this process, the need to form skills and skills related to educational activities, pedagogical factors that serve it were investigated.

Key words: higher education, innovation, student, modern specialist, social activity, innovation idea, pedagogical factor.

КИРИШ

Таълим жамият барқарорлигини ва ижтимоий-иқтисодий муаммолар ечимини таъминлашда муҳим ўрин эгаллайди. Ушбу жараённинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, биринчидан, талаба ёшларнинг маънавий ва ахлоқий камолотида устувор таъсирга эгаллиги, иккинчидан, жамиятнинг янги тараққиёт босқичида, яъни унинг барқарор ривожланиши малакали кадрлар корпуси фаолиятига боғлиқлиги билан муҳим назарий ва амалий аҳамият касб этади. «Чунки жамиятимизда олий маълумотга эга, юксак малакали мутахассислар қанча кўп бўлса, ривожланиш шунча тез ва самарали бўлади. Олий таълим муассасаларида илмий салоҳиятни янада ошириш, илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш кўламини кенгайтириш – энг муҳим масалалардан биридир».

Ҳозирги даврда жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш ишлари кўзланган ижтимоий-иқтисодий марраларни қўлга киритиш, баркамол шахс камолотини таъминлаш, ёшларни атроф-муҳитда содир бўлаётган салбий жараёнлардан асраш каби масалалар билан чамбарчас боғлиқдир. Ушбу муаммолар қаторида экологик бўҳронлар, ёшларга салбий таъсир этадиган оммавий маданият ва салбий ахборот хуружидан асрай оладиган иммунитетни шакллантириш, юксалтириш зарурияти асосий вазифалардан ҳисобланади. Шу билан бирга, содир бўлаётган жараёнларга бутун жамият аъзолари, унинг таркибида мавжуд бўлган алоҳида институтлар, айниқса, ёшлар ва бўлажак мутахассисларнинг адаптациясини таъминлаш зарурияти вужудга келади. Бундай вазифалар ечимида олий таълим муҳим аҳамиятга эгадир, чунки олий таълим жараёни ижтимоий ҳаётга кириб келаётган янги кадрлар корпусини тарбиялайди, мутахассис сифатида тайёрлайди ва унинг жамиятга ижтимоийлашуви асосларини шакллантиради. Олий таълим бўлажак мутахассисларда касбий кўникмаларини яратади, уларнинг миллий ва умуминсоний кадрларга ижобий муносабатини юксалтиради.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Жаҳон таълим тизимида талабалар интеллектуал маданиятини инновацион-педагогик усулда ривожлантириш бўйича тадқиқотларни икки гуруҳга – Ғарб ва Шарқ мамлакатларида ўрганилиши, деб ажратиш мумкин.

Ғарб мамлакатларида талабалар интеллектуал маданияти олимлар Ш.Легг, М.Ҳаттер, А.Роубек, Н.Ҳамфрей, К.Клифтон, Ҳ.Броуд, Р.Фелдер, Р.Брент, Ҳ.Друмоунд, А.Веиз, Р.Гилар, П.Минано, Ж.Доланд, П.Коллинслар томонидан тадқиқ этилган.

Шарқ мамлакатларида интеллектуал маданиятнинг педагогик жиҳатлари, олий таълим муассасалари талабаларининг интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш методикасини олимлар С.Пантурат, П.Сювонной, Ж.Кетчатурат, К.Чангвонг, А.Суккамарт, Б.Сисан, М.Салваратнамлар ўз изланишларида таҳлил қилган.

Ўзбекистонда талабалар интеллектуал маданиятини О.Мусурмонова, С.Т.Ширматов, И.Б.Сиддиқов, Д.Х.Турдибоев, А.Абдуқодиров, Р.Ғ.Сафарова, Н.Атақулова, И.Б.Асқаров, Э.З.Усмонова, С. Файзулина каби файласуф, тарихчи ва педагог олимлар тадқиқ қилганлар.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Таъкидлаш лозимки, фақат таълим, унинг муҳим бўлаги ҳисобланган олий таълим жамиятнинг турли ривожланиш босқичларига шахснинг мослашувчанлик имкониятларини таъминлайди. Янги авлодни ўқитиш ва тарбиялаш натижасида ёшларнинг, бўлажак мутахассисларнинг дунёқарашини, маданиятини, касбий билимларини шакллантиради ва ижтимоий ривожланишга оид йўналишлар вужудга келади. Ушбу омилар олий таълимни янги тараққиёт босқичида жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминловчи фактор сифатида илмий фалсафий жиҳатдан чуқур ўрганишни, тадқиқ этишни тақозо қилади.

Янги ривожланиш босқичида олий таълимнинг замонавий педагогик хусусиятларини аниқлаш, яъни унинг бўлажак мутахассисларга мавжуд миллий менталитетда, ёшлар дунёқарашиди ва маданиятидаги ўзгаришлардан самарали фойдаланган ҳолда уларнинг мослашиш имкониятларини содир бўлаётган глобал муаммолар нуктаи назаридан илмий асослаш зарурдир. Янги даврда жамиятнинг барқарор ривожланиши, биринчи навбатда, ижтимоий муносабатларнинг такомиллаштирилиши ва

жамиятда мавжуд ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг яқин келажакдаги тараққиётига боғлиқдир. Ўзбекистон шароитида жамиятнинг барқарор ривожини нафақат инновацион асосдаги иқтисодий ривожланишни, балки ижтимоий ҳаётдаги, маънавий маданиятдаги, ташқи маданий алоқалардаги туб ўзгаришларга хос бўлган кўрсаткичларни ҳам ўз ичига олади.

Олий таълимнинг ижтимоий аҳамияти фақат прагматик, яъни ўтган даврларга хос бўлган билимларни бўлажак мутахассисларга ўргатиш, уларда интеллектуал ва инновацион кўникмаларини ривожлантириш билан чегараланмасдан, ҳозирги замон мутахассисларига хос бўлган юқори интеллект, дунёқараш, жавобгарлик ҳисси, фаоллик, ижодий фаолият олиб бориш каби шахсий хусусиятларни шакллантириш ҳисобланади.

Олий ўқув юртлигини тамомлаган мутахассисларнинг юқори малакага эга бўлиш зарурияти давлат таълим стандартларида алоҳида қайд этилган ва янги даврда олий таълимни модернизациялашнинг устувор вазифаларидан биридир. Малакали мутахассислар тайёрлашга бундай янги, инновацион ёндашув Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг 2017-2021 йилларга мўлжалланган ривожланиш стратегиясидаги муҳим йўналишлардан ҳисобланади. Ушбу муаммонинг ечимига илмий асосланган, малакали ёндашув лозим. Олий таълим жараёнида эркин фикрлайдиган, гуманизм, адолат асосида фаолият юрита оладиган, кўп қиррали кўникмаларга эга бўлган шахсни тарбиялаш асосий мақсаддир. Юқоридаги хусусиятларга эга бўлган мутахассислар кундалик ҳаётда учраётган ижтимоий мазмундаги ва касбий вазифаларни ҳал қилиш, ечиш имкониятига эгадир. Олий таълимга инновацион ёндашув мутахассислар тайёрлашда шу давргача устувор бўлиб келган режа асосида билим олиш усулидан тубдан фарқ қилади. Мутахассислар интеллектуал ва инновацион кўникмаларини шакллантиришга, яъни унинг мазмуни, технологиялари, усулларига замонавий ёндашув янгиланаётган олий таълимни такомиллаштириш омили ва янги даврга мос бакалавр ва магистрларни тарбиялаш усулидир. Ушбу жараёнда олий таълим ўзининг бўлажак мутахассисларда гуманистик, маънавий, ахлоқий сифатларини шакллантириш вазифасини бажариши зарур. Таъкидлаш лозимки, бу жараён тезлашаётган ижтимоий-иқтисодий тараққиёт, инсон меҳнат шароитининг ўзгариши каби омиллар билан чамбарчас боғлиқдир.

Қайд этиш лозимки, тадқиқотчи С.Н.Кройторнинг фикрича “инновация билимдан технологик, рақобатбардошлик ва етакчилиكنи таъминлаш учун фойдаланиш жараёнидир”. Инновациялар мазмуни, моҳиятига доир илмий адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, ушбу терминни олий таълимга нисбатан қўлланилиши педагогик жараённинг такомиллашуви, таълим хизматларининг янгилалиши, таълим маҳсулотларига янги технологиялар, илм фан ютуқларининг жорий этилиши, олий таълим жараёнининг объектив жараён сифатида мукамаллашувидир.

МУҲОКАМА

Олий таълимнинг ҳозирги ривожланишида назарий асосланган, маълум мақсадга йўналтирилган, амалиётда қўллаш мумкин бўлган педагогик инновациялар муҳим ўрин эгаллайди. Мамлакатимизнинг ҳозирги ривожланиш босқичида педагогик йўналишдаги инновациялар олий таълимнинг барча жаҳаларига бевосита таъсир кўрсатмоқда. Шунингдек, ҳар бир олий ўқув юртининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиб, ундаги ўқув, услубий ва илмий тадқиқот, тарбиявий ишлар мазмунида ижобий ўзгаришларга

сабаб бўлмоқда. Мисол учун юртимизда “Сўнгги икки йилда 1551 та илмий иш ҳимоя қилинди ва илмий салоҳият 36,7% га етказилди (2017 йилда 32,7 %)”, “Эл-юрт умиди” жамғармаси орқали 2019 йилда хорижда малака ошириш, стажировка, магистратура ва докторантурага 517 нафар профессор-ўқитувчилар ва ходимлар саралаб олиниб, бугунги кун ҳолатига 218 нафари хорижга юборилди”. Инновациялар олий таълим муассасаларида ўқитилаётган фанлар мазмунида, янги ташкил этилаётган, ўқув жараёнига тадбиқ қилинаётган педагогик технологиялар, бўлажак мутахассисларни тайёрлаш жараёнидаги замонавий шакл ва усулларда ҳам ўз ифодасини топапти. Қайд этиш лозимки, инновациялар инсон интеллекти қўлга киритган ютуқларни ижтимоий-иқтисодий жабҳаларга жорий қилишга ёрдам беради, кўрсатилаётган хизмат турлари кенгайди, уларнинг сифати яхшиланади. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, олий таълим таркибида инновацияларнинг тўпланиши ижтимоий-иқтисодий ҳаётда янги тизимларнинг вужудга келиши, бўлажак мутахассисларга замонавий таълим бериш имкониятлари кенгайишига сабаб бўлади. Албатта, бу жараён инсон омилига боғлиқ бўлиб, жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий тизимларида рўй бераётган ижобий ўзгаришларда ўз ифодасини топади. Инновациялар инсон фаолияти туфайли олий таълим жараёнида янгиликнинг вужудга келиши, амалиётда қўлланилиши, таълим хизматлари бозори талабларининг тўлиқ қондирилиши, шу пайтгача мавжуд бўлган янгиликларга нисбатан уларнинг афзаллиги, мураккаблиги ва ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради.

Олий таълим муассасаларида инновацияларнинг асосий вазифаларига қўйидагиларни киритиш мумкин: биринчидан, инновациялар профессор-ўқитувчилар томонидан олиб бориладиган илмий ишлар натижаси бўлиб, улар фаолиятнинг интеллектуаллашувини амалга оширади, ўтказилаётган маърузалар, амалий машғулотларнинг илмийлигини, амалиёт билан боғланиши имкониятларини кучайтиради. Талабаларнинг бўлажак мутахассислигини эгаллашига қизиқишини орттиради; иккинчидан, инновациялар илмий тадқиқот ишлари натижасида хўжалик шартномалари, профессор-ўқитувчилар, докторантлар ва мустақил тадқиқотчилар иштирокида бажарилаётган илмий, амалий ва фунаментал характерга эга бўлган лойиҳаларнинг сифатли бажарилишига замин яратади; учинчидан, инновациялар таълим хизматларини тизимли такомиллашувида муҳим омил ролини бажаради. Шунингдек, инновациялар туфайли профессор-ўқитувчилар томонидан нашрга тайёрланган монография, дарслик ва ўқув қўлланмалар, илмий мақолалар мазмунига сўнгги янгиликлар киритилади.

Олий таълимда рақобатбардош мутахассислар тайёрлаш жараёни маънавий-маърифий, тарбиявий ишларнинг юқори савияда ўтказилишига, ушбу жараёнга тадбиқ этилаётган инновацияларга ёхуд инновацион ёндашувларга бевосита боғлиқдир. Талабалар орасида ўтказилаётган маънавий-маърифий тадбирларнинг муҳимлиги шундаки, улар илмий асосланганлиги, мазмуни, ўтказилиш тартибининг ҳозирги давр руҳига мослиги, иштирокчилар нутқидаги янгиликлар, мантикий кетма-кетлик, ифода этилган инновацион фикрлар, илгари сурилаётган ғоялар, кутилаётган натижалар, инновацион характерга эга бўлган таклифлар ва хулосалар эканлиги билан муҳим тарбиявий аҳамият касб этади.

Янги тараққиёт босқичида тарбиявий ишлар олий мактабда олиб борилаётган ўқув, илмий ишларнинг бевосита давоми сифатида, ўқув жараёни мазмуни билан узвий боғлиқдир. Талабалар билан олиб бориладиган тарбиявий ишларнинг мазмуни бўлажак

мутахассисда лидерлик хусусиятларини тарбиялаш, шакллантиришга, унинг маънавий, ахлоқий маданияти юксалишига қаратилган бўлиши лозим. Инновацион мазмундаги тарбиявий жараён талабада ҳозирги даврнинг ўзига хос хусусиятлари, ижтимоий-иқтисодий ислохотлар мақсадининг инсон манфаатларига қаратилганлиги, жамиятда содир бўлаётган ижтимоий воқеалар, вазифалар ечими кўп жиҳатдан бўлажак мутахассисларнинг юқори малакаси, касбий, илмий тайёргарлиги, сиёсий жараёнлар ва иқтисодий ҳаётдаги ривожланиш тенденцияларини ўз пайтида англаш имкониятларига доир кўникмалар шаклланишини талаб қилади

ХУЛОСА

Жамиятнинг янги тараққиёт босқичида инновацион ривожланиш ва талабаларни интеллектуал фаолиятга тайёрлаш муаммосини ўрганиш натижасида шундай хулосага келиш мумкин.

Биринчидан, олий таълимдаги инновациялар меҳнат бозорида зарур бўлган мутахассисларнинг малакасини ошириш; юқори малакали илмий педагогик кадрларнинг аттестациясини ўтказиш; фундаментал ва амалий йўналишдаги тадқиқот ишларини олиб бориш; талабалар, магистрантлар, докторант ва тадқиқотчилар, илмий ходимлар, ўқитувчиларнинг илмий тадқиқот ишларидаги иштироки; инновацияларга оид билимларнинг талабалар орасида кенг тарғиб қилиниши кабилардир.

Иккинчидан, талабалар ишлаб чиқариш корхоналарида, таълим муассасаларида амалиёт ўташлари давомида ўзининг бўлажак мутахассислигига доир инновацион билимга эга бўлади, ўқитувчилар ўзларининг таълимдаги фаолиятини илмий ишлар, яъни инновациялар билан узвий боғлайди. Шунинг учун мутахассислик кафедраларининг етакчи ишлаб чиқариш корхоналари, қўшма корхоналар, технопарклар билан ижодий алоқаларини такомиллаштириш зарур. Битирувчи талабаларга мўлжалланган амалиёт ўташда муҳим йўлланма ҳисобланган ишлаб чиқариш амалиёти дастурини хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш асосида шакллантириш зарур. Ушбу жараён олий ўқув юрларининг ижтимоий-иқтисодий тармоқлар билан ўзаро алоқасини кучайтиради. Бундай жараён ўз навбатида университетлар атрофида инновацион муҳитни шакллантиради.

Учинчидан, олий таълимда инновацияларнинг ривожланишида унинг малакали мутахассислар тайёрлаш билан боғлиқ бўлган бўғинларга, яъни кафедралар, факультетлар, ахборот-ресурс марказлари фаолиятига чуқур кириб боришида компютер техникаси, янги педагогик технологиялар муҳим роль ўйнайди ва олий таълим такомиллашаётган, тобора ахборотлашув асосида ривожланаётган жамиятда устувор вазифаларни бажаришида муҳим восита вазифасини бажаради.

Тўртинчидан, олий таълим соҳаси жамиятдаги ўзига хос ривожланиш хусусиятига эга бўлган инновацион йўналишлардан биридир ва бўлажак ракобатбардош мутахассислар тайёрлашда асосий тармоқ ҳисобланади. Бу тизим жамиятнинг ривожланиш жараёнида содир бўлаётган янгиликлар мазмуни ва йўналишларини мунтазам илмий асосда таҳлил қилиш, тизимли ўрганиш вазифасини вужудга келтиради.

Бешинчидан, олий таълимнинг мактаб, академик лицей ва касб ҳунар коллежлари билан узвий алоқадорлигини кучайтириш орқали олий таълим муассасаларига иқтидорли талабаларни жалб этишни кенгайтиради ва фанга, илмий тадқиқот институтларига

келажакда илмий тадқиқотлар олиб бора оладиган бўлажак докторантлар, илмий ходимларни жалб этиш имкониятини туғдиради.

Олий таълим муассасалари кафедралари қошида фаолият юритадиган илмий ва ижодий тўғараклар ишига, яъни улар асосида ташкил этиладиган талабалар конференциялари, кафедралар негизида уюштириладиган илмий муҳокамаларга ишлаб чиқариш корхоналари вакиллари, етакчи олимларнинг иштирокини таъминлаш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига мурожаатномаси. 2018 йил 28 декабрь. <https://president.uz/uz/lists/view/2228>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 22.09.2018 й., 06/18/5544/1951-сон.
3. Кройтор С. Н. Инновации в образовании: Социологический анализ (на примере системы высшего образования Республики Беларусь): дисс. ... канд. социал. н. - Минск, 2009. [Электронный ресурс]. Дата обновления: 01.10.2010.-URL: <http://vivakadry/15.htm> (дата обращения: 01.10.2013).
4. Олий таълим 2019 йилда: ОТМларда илмий салоҳиятнинг ўсиши. 2019 йил 31 декабрь. Edu.uz
5. Bakhromovich, S. I. (2020). The impact of managerial professional development on the effectiveness of Higher Education institution management. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 10(12), 1014-1020.
6. Siddikov, I. B. (2019). Философско-педагогические аспекты развития интеллектуальной культуры студентов. *Вестник Ошского государственного университета*, (3), 38-42.
7. Bakhromovich, S. I. Development trends and transformation processes in academic mobility in higher education in Uzbekistan and the world.
8. Bakhromovich, S. I. (2021). A comparative induction of the epistemological and theological views of medieval Islamic oriental scholars. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 1(1.7 Philosophical sciences).
9. Bakhromovich, S. I. (2021). Views on the role of science in human and society life in islamic teaching. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 1(3), 79-86.
10. Bakhromovich, S. I. (2020). Effects of Objective and Subjective Factors to Develop Intellectual Culture of Youth. *Canadian Social Science*, 16 (2), 55-59 p.
11. Bakhromovich, S. I. (2018). Social and philisophical performance of making youth's intellectual culture. *European science review*, (7-8).
12. Bakhromovich, S. I. (2020). Analysis Of Modern Approaches To Ensuring The Effectiveness Of Management In Higher Education Institutions. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(12), 364-369.
13. Bakhromovich, S. I. (2021). Philosophical comparative studies of the epistemological and theological views of medieval eastern scholars. *Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation*. Turkey, 2021. №32 (3), (Scopus) – P. 30338-30355

14. Bakhromovich, S. I. (2022).Dialectical and synergetic features of the development of theological and epistemological views in medieval eastern islam. *European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA)*, - Las Palmas, Spain, Volume 3, Issue 2 February, 2022. – P. 79-83